
GEMENSKAPARNA – ETT TIDENS TECKEN

JOHAN SUNDEEN ANDERSSON & EMIL UDDHAMMAR

Det tillhör kommunitärens största förtjänster att ha satt frågor om värden, dygder, etik och moral i samband med politiken. Här har borgerligheten mycket att lära och inspireras av.

V arje tankesystem med politiska implikationer kan delas in i två nivåer, en grundläggande och en operativ. Den grundläggande nivån utgörs av ideologins fundamentala antaganden och uppfattningar om människans, samhällets, historiens och kunskapens natur, medan den operativa nivån omfattar konkreta ställningstaganden. Dessa ställningstaganden antas bygga på de grundläggande föreställningarna. Samspelet mellan den grundläggande och den operativa nivån är emellertid inte enkelriktat, mellan dem sker en återkoppling där en förändrad verklighet påverkar den teoretiska ramen.

Denna bild kan vara värd att ha i åtanke vid en diskussion om framväxten av den rörelse som kallats kommunitärerna eller gemenskaparna. Denna rörelse kan sägas vara en reaktion både på dels en

JOHAN ANDERSSON SUNDEEN och EMIL UDDHAMMAR är projektledare respektive utredningschef vid Timbro.

upplevd torftighet och påtagliga brister i den förhärskande politiska filosofin, dels vissa allvarliga problem i de västerländska demokratierna.

I föreliggande artikel skall vi, mycket överskådligt, beröra såväl grundläggande som operativa aspekter av den kommunitära agendan. Vi kommer först att skissera en bakgrund till vad vi uppfattar som jordmånen för detta tankesätt. Därefter avser vi att diskutera den filosofiska basen för gemenskaparnas tänkande och peka på några intressanta paralleller till aktuell forskning inom human- och samhällsvetenskaperna. Avslutningvis diskuteras några av de reaktioner som gemenskaparna, och med dem besläktade tankesätt, har väckt hos sina liberala kritiker.

Ett rop på ljusfyrrar

Någon klok person har konstaterat att människan ofta inte förmår uppskatta saker i sin omgivning förrän de är försvunna. Det är först när vi konfronteras

med den nakna tomheten som vi önskar att något kunde fylla vakuumet. Kanske är det inte en slump att intensiva diskussioner om dygder, identitet, tillhörighet och moral, som så länge varit frånvarande från de samhällsvetenskapliga och idépolitiska arenorna, uppstår i en tid som förefaller lida brist på dessa företeelser. Dessa samhällsfundament har tidigare antingen tagits för givna eller betraktas som kuriositeter från en svunnen era, utan relevans för den moderna människan och hennes samhälle.

Oumbärlig ingrediens

Under de senaste åren har emellertid en mängd forskningsrapporter och debattskrifter väckt liv i medvetenheten om civilitetens, medborgarskapets och de naturliga gemenskapernas betydelse. Vid sidan av staten och marknaden har det civila samhället och dess formella och informella institutioner kommit att betraktas som en oumbärlig ingrediens i samhället. Många hävdar att svåra problem i Västerlandets välfärdsstater står att finna i en bristande civilitet och i alltför svaga intermediära enheter. Kontrasten till Sydostasiens snabbt växande ekonomier med starka civila samhällen har framhållits i flera sammanhang.

Denna medvetenhet har delvis en bakgrund i sociala problem som kriminalitet, drogmissbruk, familjesplittring, utanförskap, ekonomisk nedgång och medborgerlig apati. Den rationalistiska samhällsfilosofin med dess förbiseende av sociala kontexter, normer och värden har

inte visat sig kunna tillhandahålla grundläggande perspektiv, vilka kan tjäna som fyrar vars ljus visar vägen ut ur mörkret. Den rena liberalismen och dess renodlade individualism har lika lite som den rena kollektivismen kunnat förklara omfattningen av de ovan skisserade problemen. Det finns också en växande diskussion om att många samhällsproblem kanske i grunden är kulturella och etiska, snarare än rent ekonomiska.

Möte mellan motsatser

Till detta skall läggas att både vänstern och högern har upplevt svåra bakslag under det senaste decenniet. Den reformerta vänstern har tvingats konstatera att dess långtgående jämlikhetsambitioner inte har kunnat förverkligas med välfärdsstaten som medel. Den ordning som vänstern investerat så mycket förtroendekapital i, har visat sig allt annat än robust. För högern skapade detta haveri handlingsutrymme för ett antipolitiskt program med krympning av staten som bärande tanke. Men varken i Reagans USA, Thatchers England eller Bildts Sverige bar strävandena frukt i den utsträckning man hade tänkt sig. De ekonomiska problemen bestod, de sociala problemen accelererade och medborgarna förkastade i stor utsträckning förändringsprojekten som moraliskt illegitima.

Det är delvis i detta perspektiv som det växande intresset för gemenskaperna bör betraktas. En lång rad svåra samhällsproblem kräver lösningar, och över hela det politiska fältet pågår ett sökande efter

mer realistiska perspektiv. I detta sökande öppnas också vissa möjligheter för möten mellan tidigare motsatser. Den individualistiska högers frihetspatos, den traditionella högers moral-, ordnings- och ansvarstänkande, vänsterns delaktighets- och gemenskapsperspektiv, har alla något viktigt att bidra med i utformandet av en samhällsfilosofi som kan förena kraven på dynamik och stabilitet.

Vänsterns politik har varit ett befrielseprojekt, som i viss utsträckning har varit nyttigt och framgångsrikt. Temat togs över av 68-vänstern, och sedan av nyliberalismen. Befrielse från en förvuxen välfärdsstats regleringar är en sak, men befrielse i existentiell mening är sannolikt bara möjlig att uppnå i begränsad mening. Som människa ingår man oundvikligen i ett socialt sammanhang som förr eller senare innebär att friheten begränsas av hänsyn till gemensamma intressen.

Kriser i välfärdsstaten

Centrala problem i dag är hur våra kanske viktigaste samhällsinstitutioner – (1) demokratin och politiken, (2) rättsstaten och fri- och rättigheterna samt (3) ekonomin – skall fås att fungera på ett tillfredsställande sätt. De befinner sig i dag i kris i flertalet mogna välfärdsstater, inte minst i Sverige. Välfärdsstaternas för många att skydda enskildas egendom, liv och frihet, samt att garantera långsiktiga spelregler för det ekonomiska livet – centrala värden enligt liberal doktrin – kan exempelvis starkt ifrågasättas i dag.

Den sökande diskussionen kring dessa konkreta politiska problem har sin motsvarighet inom forskningsvärlden, där tidigare vedertagna föreställningar och teorier nu utmanas på en rad områden av perspektiv som har det gemensamt att de alla betonar den sociala kontextens och de informella institutionernas betydelse.

Otillräckliga teorier

Problemet med de visserligen skilda, men likväl utpräglat formalistiska och atomistiska perspektiven inom liberal teori som John Rawls och den tidige Robert Nozick representerade, var att de var outvecklade och därför inte relaterade de liberala institutionerna till den sociala och historiska kontext som dessa alltid ingår i. För såväl en konservativ, en liberal som en socialdemokrat framstår de liberala institutionerna sedan länge som centrala för ett anständigt samhälle. På grund av de omtalade bristerna i den atomistiska liberala teoribildningen, har dock på det hållet okunnigheten tilltagit om de centrala problem som institutionerna står inför.

I skottlinjen

Detta är något av bakgrunden till den vetenskapliga och politiska debatt som sedan flera år utspinner sig, och där den formalistiska atomära liberalismen ofta är i skottlinjen. Kritiken är alltså inte i första hand riktad mot de liberala institutionerna – de försvaras – utan mot de utvecklade liberala och rationalistiska teorierna. På åtminstone fyra olika forsknings-

fronter rör man sig nu framåt, förbi de gamla och outvecklade liberala positionerna, för att erövra ny terräng och upprätta nya utsiktspunkter: komunitärerna, rational choice, neo-institutionalismen och den empiriska forskningen om civila samhällen i olika länder.

Gemenskaparna

De teman som gemenskaparna tar upp är främst två: att människan alltid är kontextberoende, och att en förståelse av hennes villkor och möjligheter måste ta med detta i beräkningen. Dessutom diskuteras -- särskilt av Charles E Taylor och Alasdair MacIntyre -- människan som moraliskt subjekt (se Uddhammar (red.) (1993)). Vilka är mina grundläggande värden? Hur kan jag förstå dem? Hur bör jag förhålla mig till dem i mitt dagliga liv? Taylor vill således i en tidig uppsats göra åtskillnad mellan "starka bedömningar" och "svaga". Däremellan finns en påvisbar kvalitativ skillnad, menar han. Till de förra kan räknas mer livsavgörande överväganden, exempelvis sådana som var och en förr eller senare hamnar i, då det gäller relationer till nära medmänniskor. Till de senare hör mindre innehållsladdade avgöranden och val som till exempel om jag skall åka till alperna eller tropikerna under en förestående semester. Det är också en styrka med gemenskaparna, att de bidragit till att föra in värdefrågorna i den vetenskapliga diskussionen. Dessa avskrevs från den rationella debatten i vårt land med den så kallade värdenihilismen, vilken, som Stig

Strömholm träffande uttryckt saken, "förde ut något, som i tvåtusenfemhundraår diskuterats som ett eminent rationellt område, i den irrationella sfären. [...] En hel värld av rationell diskurs kastades ut till nässlorna, till de icke argumenterbara känslornas rike." (Strömholm & Nycander 1991, s 114).

Rational choice

Hur uppstår samarbete? Varför ägnar sig inte människor i större utsträckning åt försäkringsbedrägerier? Varför ger du en för dig helt okänd expedit i en affär förtroendet att försvinna bakom ett skynke med din tusenlapp under återopande av att han eller hon behöver hämta växel? Om dessa och liknande frågor kring samarbete, förtroende och sociala normer har en stor del av det senaste årtiondets rational choice-forskning handlat.

Nyttan motsvarar ej kostnaden

Det kollektiva handlandets logik och rational-choice förklarar främst varför människor inte organiserar sig för sina intressen, inte röstar eller på annat sätt inte samarbetar. De "kostnader" av olika slag som det medför för en individ att gå med i en organisation eller att rösta, motsvaras inte på långa vägar av den "nytta" samma individ får ut av organisationen eller valet, vilket Mancur Olson och Anthony Downs tydligt visat. Särskilt bra förklarar dessa teorier så kallade engångiga spelsituationer. Emedan verkliga sociala sammanhang är pågående processer, tillkom redan tidigt ett antal

"utomrationella" förklaringar till varför vissa grupper faktiskt organiserar sig, röstar eller i hög utsträckning på annat sätt samarbetar.

Spelteoretiska experiment

En rational choice-forskare som har kombinerat sin teori med traditionell empirisk metod är Ostrom (1990). I sin studie utforskar hon hur institutioner kan utvecklas (och har utvecklats) för att hantera de problem som hänger samman med enskildas nyttjande av lokala, gemensamma resurser såsom allmänningar. Hon utgår från vissa spelteoretiska modeller, bl a *The tragedy of the commons*, som säger att icke-samarbete är den dominanta strategin. Men i stället för att teoretiskt införa villkor eller begränsningar i modellerna, jämför hon dem med ett antal empiriska fall av privat användande av allmänningar eller *Common pool resources* (CPRs). Hon kartlägger de olika sätt på vilket samarbete i verkligheten uppstått/inte uppstått. Syftet var att utmana "the presumption that universal institutional panaceas must be imposed by external authorities to solve smaller-scale, but still complex, uncertain, and difficult, problems". I stora, anonyma system där deltagarna har liten möjlighet att kommunicera, uppstår inget samarbete, precis som spelen *The tragedy of the commons*, *Collective action* och *Fångarnas dilemma* förutspår:

"These models [...] are far less useful for characterising the behaviour of appropriators in the smaller-scale CPRs

that are the focus of this inquiry. In such situations, individuals repeatedly communicate and interact with one another in a localised physical setting. Thus, it is possible that they can learn whom to trust, what effects their actions will have on each other and on the CPR, and how to organise themselves to gain benefits and avoid harm. When individuals have lived in such situations for a substantial time and have developed shared norms and patterns of reciprocity, they possess a social capital with which they can build institutional arrangements for resolving CPR dilemmas." (Ostrom (1990) ss 183 f)

Nedbrytande mekanismer

Ostrom visar tydligt att spelteori och rational choice på ett fruktbart sätt kan integreras med empirisk analys. Också Putnam (1993) framhåller att det är de socialt täta och civiliserade relationerna som utgör en motvikt till collective action-problemens nedbrytande mekanismer:

"Stocks of social capital, such as trust, norms, and networks, tend to be self-reinforcing and cumulative. Virtuous circles result in social equilibria with high levels of co-operation, trust, reciprocity, civic engagement, and collective well-being. These traits define civic community. Conversely, the absence of these traits in the uncivic community is also self-reinforcing. Defection, distrust, shirking, exploitation, isolation, disorder, and stagnation intensify one another in a suffocating miasma of vicious circles."

(Putnam (1993) s 177)

Villkoren för att det skall uppstå sådana sociala normer som uppfordrar de enskilda individerna till samarbete, handlar alltså om småskalighet, geografisk närhet, ömsesidig kommunikation och informella relationer. De villkoren uppfylls knappast inom stora kollektiva försäkringssystem, offentliga eller privata, och att försäkrade i sådana system väljer strategin icke-samarbete är, mot bakgrund av dessa forskningsresultat, inte en orimlig hypotes. Frågan om självriskens betydelse i sammanhanget är då också av intresse.

Socialt kapital

Den term som används inom sociologi och nationalekonomi i detta sammanhang är socialt kapital. Douglass North (1993) har påvisat betydelsen av informella institutioner i samhället såsom sociala normer och medborgerliga dygder: genom att de minskar transaktionskostnaderna bidrar de till att öka den ekonomiska effektiviteten. Den ledande amerikanske sociologen James Coleman framhåller att de också kan öka den sociala effektiviteten. När väl normer etablerats, kommer de i många fall att internaliseras och bildar på så sätt ett "socialt kapital". Begreppet socialt kapital har sitt värde inte minst genom att det identifierar vissa bestämda delar av den sociala strukturen genom dessas funktion, ungefär som begreppet "stol" betecknar ett fysiskt objekt med vissa funktioner. Den funktion som identifieras med

begreppet "socialt kapital" är, framhåller Coleman, de delar av den sociala strukturen som underlättar samarbete mellan människor. (Coleman (1990) s 261 f)

Gemensamt för rational choice-forskningen, som den här refererats, är att den under senare år lämnat sin "barndomsfas", där främst individers snäva egennyttas stod i fokus, för att också beakta de nätverk av sociala relationer som rationella aktörer efter hand bygger upp. Sådana sociala relationer har ett annat namn: samhället. Forskningsobjektet är således inte nytt, men däremot angreppssättet och metoderna.

Det civila samhället i praktiken

En tredje spännande forskningsfront med koppling till den komunitära diskursen är den nya empiriska forskningen om det civila samhället. En av de mest intressanta iakttagelserna därifrån är att flera forskare försökt ställa tidigare vedertagna uppfattningar om vad som är den viktigaste förklaringsfaktorn bakom samhällsutveckling på huvudet. Längre har det ansetts som en självklarhet att tyngdpunkten i samhällsstudier bör läggas på makronivå, på institutioner och aggregat. Dessa har ansetts forma medborgarna, snarare än tvärtom. Såväl Robert Putnam (1993) som Victor M. Pérez-Díaz (1993) framhåller dock att kärnan bakom framgång (fungerande demokratiska strukturer, respektive demokratisering) ligger i själva samhällsandan, i hur medborgarna förhåller sig till varandra och samhällshelheten. Institutioner är viktiga, men deras

lertid varje form av perspektiv som går utöver ett minsta möjliga regelverk. I förlängningen undergräver de därmed frihetens förutsättningar. Fixeringen vid rättigheter och individuell frihet leder till ett negligierande av ansvar, deltagande och tillhörighet, vilka är nödvändiga förutsättningar för frihetens bestånd.

Kommunitärernas avståndstagande från värdeneutralismen sägs av liberaler utgöra övergrepp mot den individuella friheten och intrång i det privata. Här gör sig emellertid kritikerna skyldiga till att se friheten och den privata sfären som absoluter. Det finns inte så strikta gränser mellan det privata och det publika som liberaler gärna vill tro. Hur Albert betar sig i sin privata sfär påverkar samhällshelheten, vilket i sin tur påverkar Bertils privata sfär. Några definitiva skiljelinjer kan därmed inte sägas existera. Mycket talar exempelvis för att familjesplittring leder till ökade samhällsproblem i form av kriminalitet, drogmissbruk och beroende av offentliga bidrag, fenomen vilka i hög grad påverkar andra människors möjlighet att leva det liv de önskar.

Av uppfattningen att människan inte kan isoleras från sociala och kulturella sammanhang, följer också att hon har skyldigheter mot det som hon är en del av. Synen på politiken blir därmed en annan än den helt avvisande inställning som vissa nyliberaler har gjort sig till talesmän för. Politiken, inte minst i dess lokala tappning, kan spela en viktig roll som mötesplats och som förmedlare av viktiga samhällsvärden. Politiken har

också en funktion i skapandet av samhällets sociala kapital. Som forum för att söka lösa gemensamma problem borde inte minst den lokala demokratin kunna stärka samhörigheten och minska misstroendet och misstänksamheten.

Det medborgerliga ansvaret

Ett växande problem i dag är att ansvarsrelationerna mellan medborgare och politiker är dåligt utvecklade. I Västerlandets välfärdsstater slåss vissa insiktsfulla politiker för att förklara för väljarna att det inte går att tillhandahålla förmåner som det inte finns pengar för, och som tenderar att minska arbetsviljan. En del av väljarna förstår detta, men de demokratiska institutionerna tycks inte avpassade för att kanalisera de rätta ansvarsrelationerna. En debatt om hur demokratins institutioner i detta avseende kan förbättras hänger samman med gemenskaparnas insikter om att det inte bara går att "flyta ovanpå", utan att medborgarskap kräver ansvar och delaktighet.

Kommunitärerna och med dem besläktade kritiker av liberalismen har, genom att peka på samhällets komplexitet, på det ohållbara i en värdeneutral politik, på individens skyldigheter mot nästan, samt på politikens positiva roll, blivit en nagel i ögat på nattväktarstatsliberaler, och tonläget blir ofta – men långt ifrån alltid – uppskruvat när invändningarna skall bemötas. Inte sällan är kritiken också självmotsägande. I ena stunden sägs kommuniterarna vara svåra att ta på allvar, för att i nästa stund utmålas som

framgång är beroende av den omgivande kontexten. Hur medborgarna betar sig mot varandra är alltså inte egalt, utan tvärtom centralt. Det spelar exempelvis stor roll om befolkningen läser tidningar och deltar i politiska diskussioner, eller om de väljer att vända ryggen åt samhället.

Vi kan således tala om en renässans för en samhällsuppfattning som poängterar den sociala kontextens utseende, och som framhåller vikten av dygder, etik och medborgarplikter. Här finner vi en intressant parallell till Douglass North och den institutionella skolan, som betonar betydelsen av informella restriktioner och etiska regelverk, t ex värderingar med grund i kristendom. Forskningen kring det civila samhället ställer besvärliga frågor till dem som hävdar att politiken inte bör/får diskutera normfrågor. Likaledes går det att på goda grunder ifrågasätta påståenden om att det ena är lika gott som det andra.

Negativ syn

Robert Putnams studie *Making democracy work* handlar, som titeln indikerar, om vad som kan förklara att politik i en viss miljö upplevs tillföra samhället något, medan medborgarna i andra miljöer har en närmast entydigt negativ syn på politik. Putnam studerar regioner i Italien. Till grund för studien ligger ett tjugoförårigt italienskt experiment med regionala beslutsnivåer. I början av 1970-talet infördes identiska politiska institutioner med samma uppgifter över hela

Italien. Putnam har följt dessa institutioners framgång och har alltså haft tillgång till något så ovanligt som en verklighet som samtidigt varit ett samhällsvetenskapligt laboratorium.

Olika syn på politik

Putnam konstaterar att det snart uppstod anmärkningsvärda skillnader i prestation mellan olika regioner, framför allt mellan regionerna i nord och i syd. Skillnaderna visade sig vara av bestående art. I nord är medborgarna relativt nöjda med sina lokala politiker och med den lokala byråkratin, och de diskuterar politik med avseende på policy snarare än på personlig vinning. I de nordliga regionerna fungerar också välfärdsproduktionen tillfredsställande, nytta skapas för skatte-medel. Kontrasten till södern är tydlig: här ses med misstro på politiker och byråkrati, och politik ses som ett medel att vinna egna fördelar och inte som ett sätt att lösa gemensamma problem. Slutligen är välfärdsproduktionen väsentligt mindre framgångsrik än i nord, utbudet av social välfärd är mer begränsat.

För att söka förklara de stora skillnaderna i prestation uppställer Putnam två hypoteser. Skillnaden kan föras tillbaka antingen på socioekonomisk modernitet, det vill säga industriell utveckling eller på förekomsten av civilitet. I båda dessa hänseenden råder det väsentliga skillnader mellan nord och syd. Nord är industrialiserat medan syd till stora delar fortfarande har en agrar eller en preindustriell produktionsstruktur. Vad avser civi-

liteten så har nord en samhällsstruktur som innefattar aktivt deltagande i föreningsliv, och relationer mellan medborgarna som utmärks av ömsesidighet och horisontella förhållanden. I syd råder brist på motsvarande offentliga arenor, relationerna mellan medborgarna är vertikala och det saknas ett socialt kapital motsvarande det i nord.

Putnam anser sig, efter att ha prövat sina båda förklaringsmodeller, kunna konstatera att den socioekonomiska modellen inte har någon självständig påverkan, utan att den är beroende av civiliteten. Civiliteten är förklaringen till såväl de ekonomiska som de politiska framgångarna i nord. Putnam skriver att "Collective life in the civic regions is eased by the expectation that others will probably follow the rules". När ömsesidighet och pålitlighet genomsyrar samhället underlättas ingåendet av avtal, och kostnaderna för att komma överens sjunker.

Värderingsmässigt tomrum

Victor M Pérez-Díaz bok *The return of civil society* består av sex essäer, som huvudsakligen handlar om framväxten och konsolideringen av demokratin i Spanien och dessa fenomenens samband med det civila samhällets mönster och värden. Liksom Robert Putnam menar Pérez-Díaz att samhällets modernisering och industrialisering inte är en tillräcklig förklaring till etablerandet av en framgångsrik demokrati. En sådan utveckling kan enligt författaren vara väl så förenlig

med auktoritära regimer som med demokratiska. Vårt intresse måste i stället i första hand riktas mot tendenser till förändring på bred front i samhället vid sidan av staten.

Demokratiseringen uppstod enligt Pérez-Díaz inte i ett värderingsmässigt tomrum utan var tvärtom följden av en förändring i samhällets kulturella klimat. Genom att det kulturella klimatet, eller om man så vill människors värderingar, hade förskjutits i riktning mot att efterfråga ett öppet och pluralistiskt samhälle, kom Francoregimen att framstå som ett från samhället i övrigt avvikande fenomen.

Allmänt omfattade värderingar

Övergången till demokrati hade alltså ett förstadium i etablerandet av ett civilt samhälle som utvecklade sina egna värdemönster. Av särskild betydelse var framväxten av institutioner inom vilka medborgarna lärde sig vikten av förhandlingar och kompromisser, av förtroende och ömsesidighet. Samhället började organisera sig självt efter andra normer än Francostatens. Demokratiseringens framgång hade som förutsättning att det fanns allmänt omfattade värderingar rörande vikten av pluralism och öppenhet, samt att olika samhällsklasser kunde känna visst förtroende för varandra. En bas av gemensamma värderingar etablerades.

Demokratins stabilisering byggde, enligt Pérez-Díaz, dels på dessa informella institutioner, dels på formella institutioner i form av samlande symboler

som monarkin och konstitutionen. Det nya Spanien fick snabbt värden, ritualer och en identitet att samlas kring. Att armén accepterade en ny och begränsad roll var också av stor vikt för demokratiseringens framgång.

Normstruktur

Gemensamt för Putnam och Pérez-Díaz kan sägas vara att båda poängterar att införande av formella institutioner i sig inte är en tillräcklig förutsättning för att ett samhälle skall fungera; institutionernas framgång är avhängig av att det finns en normstruktur som bär upp dem. Pérez-Díaz skriver att medborgarna måste ha "the inner conviction that such rules, and the corresponding inner space, are so to speak sacred, and that these rules, and their own attachment to them, constitute the signs of identity of their membership in civilized society".

Perspektiv som komplicerar

Att nya tankemönster växer sig starka är ofta en följd av att de i samhällsdebatten dominerande synsätten försummat viktiga aspekter av det mänskliga livet. Så var sextiotalets vänstervåg till stor del en protest mot tomheten och människans främlingskap i det moderna industrisamhället, och så var nyliberalismen en reaktion mot bristen på individuell frihet i välfärdsstaten. Som vi antyder med våra resonemang i denna artikel finns det ofta också viktiga paralleller mellan pågående trender i forskningsvärlden och ramarna för den politiska agendan. Framväxande

synsätt kan med andra ord ses som signaler på att något fattas i såväl samhällets konkreta verklighet som i dess intellektuella överbyggnad.

Kommunitärernas kanske största förtjänst är att de har fäst uppmärksamheten på behovet av små gemenskaper, av deltagande i de gemensamma angelägenheterna, av normer och värden, av dygdiga samhällsmedborgare, av kulturella och sociala kontexter, samt av samlande referenspunkter. Mot kommunitererna kan förvisso riktas kritik, men det är svårt att se hur en seriös framtidsdebatt skulle kunna undgå att söka svar på de frågor som kommuniterernas kritik av liberalismen framkallar. Inte minst för dem som säger sig vilja försvara ett samhälle där politikens roll är begränsad, vore det naturligt att intressera sig för de perspektiv som kommunitererna har bidragit till att återföra till debattagendan. Mycket av den liberala kritiken förefaller dock huvudsakligen handla om att avfärda synsätt som komplicerar den egna världsbilden.

Kommunitärerna har på ett för liberalerna besvärande sätt pekat på brister i den atomistiska människosynen. Genom att ifrågasätta uppfattningen att människan kan betraktas isolerad från sin omgivning, har kommunitererna väckt den känsliga frågeställningen om friheten förutsätter vissa institutioner och värden.

Varje samhälle, inte minst det fria samhället, behöver ett sammanhållande kitt i form av normer och värdeföreställningar. Utrerade liberaler avvisar emel-

stora hot mot friheten.

Förhoppningsvis är denna inställning begränsad till ett fåtal personer. Borgerligheten har mycket inspiration att hämta från såväl komunitärer som angränsande forskning. Här finns per-

spektiv som kan bidra till att bredda förståelsen av samhällets funktion, och att bättre förstå vilka problem som passar respektive inte passar för att hanteras inom den politiska sfären.

Referenser

- Coleman, James S (1990) *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass: Belknap
- Downs, A (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper & Brothers
- North, Douglass C (1990/1993) *Institutionerna, tillväxten och välbefindandet*. Stockholm: SNS Förlag
- Nozick, Robert (1974/1984) *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Basil Blackwell
- Olson, Mancur (1965) *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Ostrom, Elinor (1990) *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pérez-Díaz, Victor M (1993) *The return of civil society. The emergence of democratic Spain*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Putnam, Robert D. (1993) *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press
- Rawls, John (1973/1986) *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press
- Strömholm, Stig och Nycander, Svante (1991) *Makten över rätten*. Stockholm: Norstedts
- Uddhammar, Emil (red) (1993b) *Gemenskaparna*. Stockholm: Timbro